

Eesti Välispoliitika Instituudi mõttepaber nr 4
Oktoober 2013

Vene kaasaegsest geopoliitilisest mõttest: Dmitri Trenini raamat „Post-Impeerium“

Autor: Lauri Mälksoo

1. Sissejuhatus

Mida Moskva tahab? Milline on venelaste geopoliitiline mõttemaailm? Need küsimused on ühelt poolt igihaljad, aga teisalt ka päevakajalised, sest ees ootab kaks Eesti jaoks olulist välispoliitilist sündmust. Esiteks on lähikuudel plaanis Eesti-Vene piirilepingute allakirjutamine. Teiseks toimub 28.-29. novembril 2013.a Vilniuses kolmas ELi idapartnerluse tippkohtumine, kus oodatakse läbimurret eelkõige Ukraina assotsieerumislepingu osas. Ukrainaga toimuv läheb aga Venemaale väga korda ja suure piiririigi (vene k *окрайна*) eeldatav lähenemine EL-ile on juba põhjustanud teatud ärevaid toone Moskvast.

Öeldakse küll, et välispoliitika lähtub peamiselt huvidest, ent huvisid tõlgendavad praktikas inimesed, kes oma otsustes ja hoiakutes omakorda lähtuvad teatud ideedest ja oma mõttemaailmadest. Seetõttu peamegi oluliste sündmuste paremaks mõistmiseks pöörama tähelepanu muuhulgas ka nende taga seisvatele ideedele. Et läänevastasusel ja –skepsisel on Vene mõtteloos sügavad juured, mis ulatuvad ajaloos palju kaugemale Läänele vastandunud NSVList, nähtub kasvõi äsja Jaan 'Johnny B.' Isotamme poolt eesti keelde tõlgitud Nikolai Danilevski (1822-1885) kurnavast raamatust „Venemaa ja Euroopa“ⁱ, mis ilmus algselt vene keeles 1869.a. Danilevski maailm on Vene imperialismi oma, kus

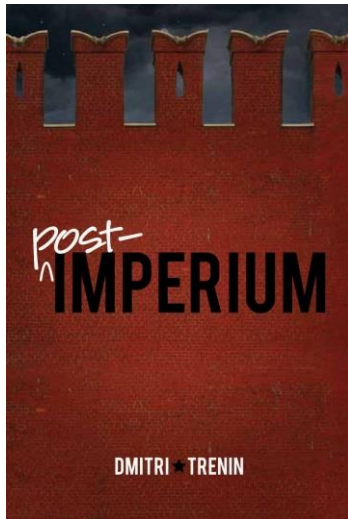
põhitelgedeks on Konstantinoopoli võitmine õigeusklikule Venemaale ja slaavlaste ajalooline vastasseis 'germaani-romaani kultuuritüübiga' (tsivilisatsiooniga).

Täna teame tagantjärele tarkadena, kui mitmes asjas Danilevski kardinaalselt eksis. Tänapäeval pole mingit ühtsest slaavi maailma olemas. Venemaast ei saanud slaavi maade poliitilist ühendajat ja lääne- ning tänaseks üha enam ka lõunaslaavi rahvad on EL-i kaudu ühemõtteliselt 'germaani-romaani kultuuritüübi' mõjusfääris, kui just tahta ennast Danilevski keeles väljenduda. Õigem oleks aga öelda, et tänane Euroopa koondab endas erinevaid keeli rääkivaid rahvaid, keda siiski ühendab teatud ühine arusaam vabadusest, demokraatiast, õigusriiklusest ja inimese ning riigi suhetest. Autoritarism pole tänasele Euroopale ideoloogiliselt omane ja kes soovib hoida kinni autoritaarsest valitsemismudelist, asetab end täna väljapoole poliitilist Euroopat. Vaevalt aga on seda Danilevskit järgides mõtet pidada 'germaani-romaani kultuuritüübi' triumfiks Euroopas, sest näiteks Adolf Hitler, kel ka oli eufemistlikult väljendudes 'oma arusaam' ülalloetletud väärtustest, esindas enda arvates ju vägagi 'germaani kultuuritüüpi'.

Teiseks, Danilevski 19. sajandil antud hävitav hinnang soomeugrilastele – et erinevalt germaanlastest ja slaavlastest polevat neis riikiloovat jõudu ja energiat; et tegemist on üksnes 'materjaliga', millest germaani ja slaavi suurrahvad vormivad oma maailmaajaloolisi projekte – pole samuti pidanud paika. Soome ja tänaseks ka Eesti on saanud elujõulisteks väikeriikideks idaslaavi rahvaste asualade läänepiiril. Tõsi, Eesti puhul on meie riikiloov alge tugevate germaani mõjutustega, sest kuigi me, eestlased, räägime soome-ugri keelt, on meie riiklik mõte ajalooliselt tugevalt mõjutatud baltisaksa juriidilisest pärandist ja geopoliitilisest mõttest. Ent sellest intrigeerivast ja Eestis veel ebapiisavalt lahtimõtestatud teemast põhjalikumalt mõnes edaspidises EVI mõttepaberis.

Siiski Danilevski ideid ei maksa ka tänapäeval täielikult korstnasse kirjutada, sest näiteks Samuel Huntington oma kuulsas 1990. aastate raamatus „Tsivilisatsioonide kokkupõrge“ lähtus Külma sõja järgset maailma konstrueerides teesist, et õigeusklikud Ida-Euroopas moodustavad eraldi tsivilisatsiooni. See tees, kui seda poliitika jaoks asjassepuutuvana aktsepteerida, annaks siiski mingeid eriõigusi Vene Föderatsioonile kui suurimale

õigeusklikke koondavale riigile ja kujutaks endast kaasaegset kärbitud versiooni Danilevski 19. sajandi teesist Venemaast kui kõigi slaavlaste ühendajast.

Carnegie Moskva Keskuse direktor Dmitri Trenin kirjutab oma 2012.a inglise ja vene keeles ilmunud raamatus „Post-Impeerium“, et kui Danilevski raamat Venemaal 1995.a taasavaldati, sai sellest päevapealt bestseller.ⁱⁱ Trenini enda raamat on aga ilmekas näide selle kohta, kuidas Vene geopoliitiline mõte võrreldes slavofiil Danilevski aegadega on ühelt poolt edasi liikunud ja muutunud, teisalt aga peab toime tulema täpselt samade põhimõteteliste väljakutsetega mis 19. sajandil, eelkõige küsimusega, kuidas Venemaa ikkagi peaks suhtuma Läände.

Lapsepõlves Riia kandis suvitanud Trenini raamat väärrib meie tähelepanu. Tegemist on tänapäeval ühe tunnustatuma Vene välis- ja julgeolekupoliitika eksperdiga, keda võib pidada Venemaa tänase riiklikult mõtleva intellektuaalse eliidi esindajaks. Nõukogude armee analüütiku ja välissuhtlemise taustaga, on Trenin täna eksperdina pigem iseseisev, millele aitab kaasa Vene valitsusest sõltumatu töökoht. Teisalt aga nähtub tema analüüsidesⁱⁱⁱ, et ta on siiski ka Venemaa tänaste valitsejatega piisavalt heades töistes suhetes ja mõistmist nende ettevõtmiste suhtes jagub tal ka. Tegemist pole traditsioonilise süsteemivälise liberaaliga, kes üheselt Putini režiimile vastanduks. Trenin diagnoosib, et Putin on konservatiiv ja nii anti-kommunist kui anti-liberaal (lk 100), kuid Trenin ei järelda, et see oleks üheselt halb. Pigem leiab ta selgituseks, et kontinentaalsed impeeriumid ongi ajalooliselt olnud autoritaarsed. Selles mõttes erineb Trenini analüüs Putini liberaalsete opositsionäärade omast, keda viimastel aastatel tihti ka Eestisse külla sattunud. Küll aga on alust arvata, et Trenin on mitmetest neist opositsioonipoliitikutest enam tänase Venemaa peavoolu esindaja, keda lugedes saab tõepoolest parema pildi sellest, kuidas Kremli mõeldakse. Igatahes oma raamatus tegeleb Trenin palju 'tõlkimisega' ja püüdleb selle poole, et Putini Venemaa motive, kartusi ja taotlusi Läänes paremini mõistetak.

Kuna Trenini raamat „Post-Impeerium“ ei pruugi olla kõigi EVI mõttepaberite lugejate jaoks koheselt kättesaadav, siis alljärgnevalt refereerin ja konspekteen kõigepealt Trenini raamatus toodud huvitavamaid ja kandvamaid seisukohti. Mõttepaberi lõpuosas vaatlen mõnda Trenini seisukohtadest ja põhiteesidest lähemalt kriitilisema pilguga ja seostan Trenini kirjutatu eesootavate välispoliitiliste sündmustega.

2. Trenini raamatu „Post-Impeerium“ sisukokkuvõte

Trenini raamatu pealkiri võtab tema põhilise sõnumi hästi kokku: Vene Föderatsioon pole pärast NSVLi lagunemist enam impeerium ega ka saa selleks enam kunagi. (39) Küll aga omab Venemaa jätkuvalt ambitsiooni olla suurvõim (ingl k *Great Power*) (15), olemata seejuures tegelikkuses ka mitte enam liiga suur suurvõim, sest tema arvele langeb tänapäeval vaid 2 % maailma majandusest ja rahvastikust. (66) Venekeelses eessõnas lisab Trenin oma post-impeeriumi teesile ka nüansirikka täienduse: Venemaast ei saa enam kunagi impeeriumit *ja teiste riikide välispoliitika Venemaa suhtes peab lähtuma sellest faktist.* (14)

Trenin tunnistab, et ta tõlgendab NSV Liidu lagunemist ja sellele järgnenud lähiajalugu paratamatult eelkõige Moskva perspektiivist ja mõonab, et NSVLi ääremaadelt võisid või võivad teatud asjad välja paista teistmoodi. (22) Ta rõhutab NSVLi lagunemise erakordsust just seetõttu, et see jäi suhteliselt rahumeelseks protsessiks. Peamiseks põhjuseks lagunemise suhtelisele rahumeelsusele oli see, et Venemaa eliit ise juhtis ja kontrollis impeeriumi lagunemisprotsessi. (32-33) Miks see kõik ikkagi juhtus? Trenin leiab, et pidigi juhtuma ja laenab siit vaba käega ajaloolaselt Lev Gumiljovilt (1912-1992), kes spekuleeris oma töödes palju Euraasia rahvaste etnogeneesi, nn passionaarsuse ja elutsüklite teemadel. Nii väidabki Trenin, et Venemaal sai imperiaalne energia pärast 450 aastat impeeriumiehitamist (sh NSVLi perioodil) lihtsalt otsa ja tekkis tahtmine olla 'lihtsalt vaid' Venemaa. (36) Igatahes Saksamaa Weimari Vabariigi stiilis välispoliitilist revanšismi Venemaal täna enam tõsiseltvõetavalt polevat. (28)

Milline oleks siis Trenini vaatenurgaga võrreldes alternatiivne vaade Venemaa hetkesisule? Trenin kirjeldab seda vaadet ka ise ja see on järgmine: Vene impeerium elab kokkutõmbunud kujul edasi ja tema lõplik lagunemine (näiteks Põhja-Kaukaasias) on alles

ees. (40) Kuigi Põhja-Kaukaasia tuleviku osas Vene Föderatsioonis näivad Treninil olevat pigem pessimistlikud arvamused, ei nõustu Trenin siiski hoiakuga, et Vene impeerium kui selline jätkab tänaseni eksisteerimist ja vastavalt tuleks temasse ka suhtuda.

Trenin võrdleb NSVLi lagunemist Inglise ja Prantsuse koloniaalimpeeriumide lagunemisega ja jõuab järeldusele, et tänase Venemaa jaoks on olukord selles mõttes keerulisem, et Vene Föderatsioon pole lõimunud teiste Euroopa maadega strateegilises ja majanduslikus plaanis. (41) Suurim oht tänase Venemaa jaoks on Trenini arvates ääremaastumine ja seda mitte ainult Euroopa tuumiku, vaid ka kiiresti jõukamaks muutuva ja tõusva Aasia naabruskonna suhtes. (42) Muide, Trenini raamat lõpeb sellise puändiga, et ta soovitab Venemaa 21. sajandi pealinna üleviimist Vladivostokki. (322)

Trenini hinnang Venemaa sisepoliitilisele olukorrale on veidi vastuoluline. Nimelt iseloomustab ta Venemaa sisepoliitilist süsteemi mõistega 'neotsarism' ja väidab, et see on 'pehme autoritarism rahva nõusolekul'. (39, 281) Selle rahva nõusoleku osas on mitmed Vene opositsionäärid kindlasti teist meelt ja seni kuni valimised või valimiskampaniad pole päris vabad, võib küsida, kuidas seda nõusolekut või selle puudumist üldse kindlaks teha. Kes teaks? Igatahes jääb vähemalt minu jaoks pisut vastuoluliseks, et Trenin peab Vene valitsemismudelit autoritaarseks (mis siis, et 'pehmelt'), aga samas väidab raamatu pühenduses, et tema poja põlvkonda võib lugeda 'esimeseks vabade venemaalaste põlvkonnaks' üldse. Niiviisi tekib küsimus, et mis see vabadus pehme autoritarismi tingimustes siis õigupoolest ikkagi on.

Päris selge pole ka Venemaa suhtumine endise NSVLi liiduvabariikide riiklusesse, nii nagu seda kirjeldab Trenin. Tsiteerime teda siinkohal:

„Rahvusvahelistes suhetes tunnustab Venemaa praegusel etapil endisi Nõukogude vabariike *eraldiseisvate* maadena, aga osasid neist ei taju ta veel *välisriikidena*.“ (39)

'Maa' ja 'riigi' mõistete eristamine sellisel kujul võib jääda teistsuguse juriidilise traditsiooniga lugejale hämaraks; seda enam, et Trenin kirjeldab ka seda, kuidas Vene keskustes elavad inimesed suhtuvad üha enam ka Põhja-Kaukaasiasse, kust slaavlased on demograafilises mõttes sisuliselt välja tõrjutud, kui 'sisemisse välismaasse' (262). Võimalik,

et Trenin peab silmas midagi umbes sellist, et Inglismaa, Šotimaa ja Wales on eraldi 'maad', aga siiski mitte (veel?) eraldi 'riigid'. Eriti just idaslaavi Ukraina ja Valgevene osas toonitab Trenin, et venelastel oli pärast 1991.a raske neid võtta päris iseseisvate ja eraldiseisvate riikidena. (53)

Ent impeeriumi lagunemine ei puudutanud Trenini arvates üksnes Venemaa tänast olemust:

„Kui paradoksaalne see ka poleks, näitavad kõik NSVLi lagunemise tulemusena tekkinud sõltumatud vabariigid samuti postimperiaalse ja mõningatel juhtudel postkoloniaalse sündroomi tundemärke. Selle hulka kuulub püüe eralduda endisest hegemoonist, katsed luua uusi rahvuslikke müüte ja kirjutada oma rahva uus, 'õige' ajalugu ja samal ajal paljud jooned, mida tavaliselt seostatakse NSVLiga, sh silmakirjalikkus, tõsiste ühiskondlike debattide puudumine, kannatamatus.“ (43)

Eesti jt Balti riikide erinevus NSVLi liiduvabariikidest seisnes muidugi selles, et meil oli olulisim müüdi loome juba pärast 1918.a ära tehtud^{iv} - näiteks Vene tsaar Peetri I kuu Tallinna kesklinnas võeti maha ja sulatati müntideks jne. Vaidlus Nõukogude okupatsiooni üle ja võitlus selle tunnustamise eest pärast 1991.a lisas Eesti post-Vene identiteedile vaid veel ühe lisamõõtme. Ent tõdegem, et midagi Trenini loetletud nähtustest on kindlasti ka tänases Eesti Vabariigis olemas – näidete väljamõtlemine ja paralleelide tõmbamine jäägu aga ruumipuudusel lugeja enda mõtتهarjutuseks.

Venemaa juurde naastes kordab Trenin tähelepanekut, et Lääne suunal ühtivad Vene Föderatsiooni tänased piirid paljuski Moskva vürstiriigi piiridega 1650.a, st enne selle imperiaalset laienemist Lääne suunal. (47) Seega polegi tänane olukord Venemaa jaoks nii ebaloomulik midagi nagu mõned impeeriumimeelsed kurtnud on; vastupidi, tegu on tagasipöördumisega algse Moskva Venemaa lätete juurde. Siiski tuleb täpsustuseks lisada, et toonastest läänepiiridest eristab tänast Venemaad Peterburi regiooni ja Kaliningradi enklaavi omamine.

Huvitav on Trenini tõlgendus Putini Müncheni julgeolekukonverentsil 2007.a peetud USA suhtes karmi kõne osas. Mida Putin taotles? Trenini arvates oli Putini põhisõnum järgmine:

„Võtke meid sellisena nagu me oleme ja ärge segage end meie siseasjadesse; tunnustage meid endiga võrdsetena; seal, kus meie huvid põrkuvad, saab lahenduseks olla vaid kompromiss.“ (54)

Mis veelgi huvitavam, Trenini tõlgenduses tähendas Obama *reset* poliitika 2009.a seda, et USA võttis need Putini väljendatud tingimused vaikivalt ka vastu. (54)

Trenini tõlgenduses on NATO ittalaienemine olnud Vene juhtkonna ja sõjaväeeliidi jaoks geopoliitiliseks košmaariks. Nii pingeid Ukraina kui Gruusia suunal võib seletada sellega, et George W. Bushi presidendiameti ajal hakati Gruusiat ja Ukrainat käsitlema tõsiseltvõetavate NATO kandidaatidena. Diplomaatilised allikad viitavad, et Putin olevat Bushile 2008.a NATO Bukaresti tippkohtumisel koguni väitnud: „Ukraina – see pole isegi riik!“ (55)

Relvastatud kokkupõrge Venemaa ja NATO liikmelisust ihkava riigi vahel toimus aga Gruusias, kus president Saakheshvili alustas Trenini järgi relvakonflikti Lõuna-Osseetia pärast, käitudes „avantüristlikult, vastutustundetult ja julmalt“. (56) Trenini arvates ei jäänud Moskval 2008.a Gruusia suhtes muud üle kui vastata jõuga (57) ja Tbilisi olevat andnud Moskvale koguni põhjuse 'õiglaseks sõjaks'. (60) Ukraina osas ütleb aga Trenin selgelt, et liitumine NATOga ja neutraalsusest loobumine tooksid kaasa selle, et Vene juhtkond ei pruugi enam toetada Ukraina territoriaalset terviklikkust, eriti Krimmis. (79) Niiviisi Kreml näib tõepoolest mõtlevat – näiteks oli Vene asepeaminister Rogozini sõnum Moldova poliitilisele eliidile 2012.a, et kui tahetakse liituda Rumeeniaga (mis tähendaks ühtlasi NATOt), siis saavad ka Moldova piirid olema teistsugused 1991.a omadest.^v

Trenin annab huvitava sissevaate Moskva julgeolekupoliitilise ja sõjaväe eliidi mõtlemisse – nimelt olevat see ka pärast 1991.a veendunud, et USA võivad Venemaad 'varem või hiljem' rünnata. (61) Seega soov hoida NATO endise NSVLi piiridest eemal polevat olnud seotud sooviga taastada impeerium, vaid sellega, et hoida potentsiaalselt ähvardav välisjõud endast eemal. (61)

Nii ehk teisiti: kunagine mõiste 'endine NSVL' on tänaseks kaotanud sisulise tähenduse, sest selle asemel on lisaks Vene Föderatsioonile Trenini arvates formeerinud kolm uut

regiooni: Uus Ida-Euroopa (Ukraina, Valgevene, Moldova), Lõuna-Kaukaasia ja Kesk-Aasia. (65)

Suurim katastroof Venemaa 20. sajandi ajaloos polnud mitte NSVLi kokkuvarisemine, vaid Esimene maailmasõda ja 1917.a bolševistlik revolutsioon. (71) Vastupidi, Venemaa jaoks oli impeeriumi kokkuvarisemine 1991.a positiivseks sündmuseks. (73)

Edasi kirjeldab Trenin post-sovetliku Venemaa piiride paikapanemist ja rõhutab, et Putin luges piiride kokkuleppimist Hiinaga 2004.a oma esimese 8-aastase presidendiaja suurimaks välispoliitiliseks eduks. (75) Kuigi Venemaa tegi toona taktikalisi järeleandmisi piiri kulgemise osas Amuuri ja Ussuuri jõgedel, saavutas Moskva selles mõttes strateegilise läbimurde, et Hiina üldse nõustus piiri määratlemisel lähtuma 1858. ja 1860.a Hiina-Vene lepingute loogikast. (Muidu on hiinlased pidanud toona sõlmitud lepinguid kolonialistlikeks ja ebavõrdseteks). (74-75). Teisisõnu, suurim järeleandmine tuli piiri määratlemisel siiski Hiina, mitte Venemaa poolt. Jaapani püüdluste jaoks aga Treninil mingit lootusekiirt ei jagu: Venemaal polevat Kuriili saarte puhul mitte mingisuguseid stiimuleid järeleandmiste tegemiseks. (76) Kaspia merel^{vi} aga on olukord piiridega selles mõttes Venemaa ja Gazpromi kasuks, et eriti Turkmenistani ja Iraani suutmatus lõplikes piirides kokku leppida takistab ELi ihaldatava Nabucco ehitamist. (76)

Mõtlemapanev on Trenini kirjeldus sellest, kuidas Kreml jõuvahekordade muutudes lepinguid ja kokkuleppeid 'tsaari' vahetudes ümber vaadanud on, vähemalt siseriiklikult. Nii küsis/võttis Putin mitmed Jeltsini poolt toorainerikastele regioonidele lepingutega antud privileegid keskviimu uuesti tugevnedes lihtsalt tagasi.(86) Sellele vaatamata on tänasel Venemaal tekkinud 'uus regionalism' oma tõmbekeskustega nagu Vladivostok, Jekaterinburg ja Kaliningrad, mis majanduslikus ja kohati ka mentaalses mõttes kipuvad Moskvast kaugenema. (91)

Omaette olukord on Põhja-Kaukaasias, kust etnilised venelased on peaaegu lahkunud ja näiteks Tšetšeenias ei välju Vene väeosad peaaegu üldse oma kasarmutest. (170, 261) Kui 19. sajandil hõivasid venelased Kaukasust, siis täna võib pigem rääkida kaukaaslaste migratsioonisurvest Venemaale endale. (271) Muidugi tunneb Trenin muret demograafiliste trendide pärast Venemaal ja toob muuhulgas välja ka selle, et Vene

suurlinnades väheneb slaavlaste osakaal; erinevate Aasia ja turgi rahvaste osakaal aga on tasapisi tõusmas. (270)

Kuigi enamik SRÜ liikmeid on ilmselgelt autoritaarsed, siis mingist 'autoritaarsest Internatsionaalist' Trenini arvates siiski rääkida ei tasu. (113, 122) SRÜ ise on suhteliselt sisutu organisatsioon ja ka tema osalised kipuvad teda selliseks pidama. (119) Venemaa kaubavahetus teiste SRÜ riikidega näitab hoopis nõrgenemise tendentse. (216)

Mis puudutab Balti riike, siis Trenin toob küll kergelt küsitavana välja Eesti ja Läti restitutsioonistliku kodakondsuspoliitika, ent sellele vaatamata on ta selge pingelõdvenduspoliitika ja isegi omamoodi uue sõpruse pooldaja Venemaa suhetes nende riikidega. (118, 163) Trenini arvates tundub venelastele nüüd tagantjärele, et *Pribaltika* on kogu aeg olnud välismaa. (307) Venemaa võiks aga Trenini arvates nende maadega suheldes rohkem ära teha: tunnistada täies mahus Stalini režiimi kuritegusid ja muuhulgas ka avada arhiivid ajaloo uurijatele. (307) Venemaa teeks vähem vigu, kui ulatab nendele maadele käe, üritades paremini mõista nende kultuuri, ajalugu ja püüdlusi, leiab Trenin. (307) Leppimise saavutamine Venemaa ja tema Ida- ja Kesk-Euroopa naabrite vahel on hädavajalik, muuhulgas seetõttu, et Euroopa ei alga Moskva jaoks täna mitte enam Elbelt, vaid Narva ja Neemeni jõgedelt. (321).

Lõpuks järeldeb Trenin, et Venemaa peab saama 'suureks maaks' eelkõige iseenda kodanikele. (308). Venemaa välispoliitika siht neil päevil ei tohiks olla maa kunstlik ülesupitamine mingites riikide prestiiži edetabelites, vaid moderniseerimise jaoks väliste ressursside hankimine, eelkõige Euroopast. (317) Trenin hoiatab veelkord, et impeeriumi pehmema variandi pealesurumise katse naabrite suhtes ei annaks Venemaale midagi; küll aga võtaks temalt palju ära. (318) Lakmuspaberiks siin võiks Trenini arvates olla suhted Ukrainaga, kus Kreml peaks jätma enda jõuga pealesurumise, vaid laskma Ukrainal lõimida nendega, kellega Ukraina ise lõimuda tahab, sest lõppkokkuvõttes oleks sellest ka Venemaale endale kasu. (318). Vaevalt, et Venemaa kunagi ELiga liituma hakkab, leiab Trenin, ent ühise suur-Euroopa majandusruumi võiksid need kaks jõudu tulevikus omavahel moodustada küll. (320) Eelkõige peab Venemaa aga püüdlema selle poole, et saada 'kaasaegsemaks maaks' ja vastavalt korrigeerima ka oma välispoliitikat. (323)

3. Analüüs

Trenini raamatu ideestikku võib vaadata erinevatest vaatenurkadest. Puhta sotsiaalteaduse seisukohast on tegemist pigem küsitava tasemega raamatuga, sest autor hüppab pidevalt normatiivselt tasandilt kirjeldavale ja vastupidi. Teisisõnu, Treninil on selge poliitiline idee (ja tees), et Venemaa ei peaks enam olema 'impeerium' ning samuti ei peaks Lääs teda enam sellisena kohtlema – ning ta kirjeldab meile Venemaa välispoliitilist lähiminevikku ja püüdlusi selle ideoloogilise prisma läbi. Paraku see normatiivne raam muudab Trenini kirjelduse tegelikkusest osaliselt erapoolikuks ja ebausaldusväärseks, kuna niiviisi tekib Treninil teatud *huvi* meile demonstreerida, et Venemaa pole enam impeerium.

Asi on selles, et mõningaid neid fakte, millest Trenin kõneleb, on võimalik tõlgendada täpselt vastupidises võtmes: Vene Föderatsioon on tiibade kärpimise läbielanud versioon Vene impeeriumist ja vähemalt osa Vene poliitilisest eliidist teda täpselt sellisena ka näha soovib. Küsimus pole nii palju selles, kuidas asju nimetatakse, vaid kuidas realselt käitutakse (ja mõeldakse). Tegelikkus on see, et Vene eliit näib impeeriumi vajalikkuse küsimuses olevat jätkuvalt lõhenenud. Igatahes Trenini enda narratiivist tuleb välja, et Venemaa siiski teatud julgeolekupoliitilisi erioigusi endise NSVL territooriumil (v.a. Balti riigid) endale nõuab. Näiteks Gruusia sõja puhul pole võtmeküsimuseks üldse see, kes 2008.a alustas (seda enam, et madala intensiivsusega relvastatud tegevus kestis Lõuna-Osseetia 'piiridel' juba mõnda aega). Põhiküsimuseks on, kuidas ja mis õigusega lasti Kremli selles regioonis teostada jaga ja valitse poliitikat, sh kaasates erapoolikuid 'rahuvalvajaid', kui rahvusvahelise õiguse *uti possidetis* põhimõtte järgi kuulusid Abhaasia ja Lõuna-Osseetia NSVLi lagunedes seaduslikult Gruusiale. Samad küsimused kehtivad Transdnistria kohta, kuigi Moldova on hoidnud Gruusiast palju madalamat profiili.

Rahvusvahelised suhted muutuvad ja 21. sajandil ei pruugi imperiaalne mõte tähendada sama mis 19. sajandil. Territoorium kui selline lakkab olemast ressurs, kui tal pole otsest geostrateegilist tähendust või kui ta ei aita kaasa ressurside loomisele, vaid pigem soovib neid üksnes tarbida. Võimalik, et Venemaa on pööranud oma imperiaalse tähelepanu nn lähivälismaalt hoopis ressursirohkele Arktikale – seda näib kinnitavat Putini hiljutine avaldus Ühtse Venemaa nõupidamisel, et Arktika 'kuulub' Venemaale.^{vii} Kui nii, siis võib

impeeriumi-debati fokusseerimist Ukrainale ja Gruusiale võtta ka tähelepanu hajutamisenä end ruumis sisse seadnud tegelikult elevandilt, Arktika ressursside kuuluvuse probleemist.

Samuti on Moskva majanduslikus läbikäimises Venemaa enda regioonidega teatud momente, mida võib tõlgendada imperiaalsetena. Igatahes näib ka Trenin möönavat, et impeeriumist traditsiooniliseks rahvusriigiks võib Vene Föderatsioonil olla keeruline saada, kuigi teostamatu loosung 'Venemaa venelastele' on paraku tõusteel.

Üks oluline tehnika, mida Trenin oma põhiteesi tõestamiseks kasutab, on mõistete impeerium ja 'suurvõim' eristamine. See on aga iseenesest küsitav ettevõtmine, sest nende mõistete puhul on ilu vaataja enese silmades. Mingisuguseid legaalfiditsioone 'impeeriumi' ja 'suurvõimu' mõistetest pole olemas, mistõttu võivad need mõisted tähendada täpselt seda, mida autor tahab, et nad tähendaksid. Impeeriumil võib olla ka huvi, et teda impeeriumina ei nähtaks (ja tegelikult tuleb Trenini enda narratiivist välja, et NSVL oligi sellise huviga riik). Eesti-suurustel ja meie geograafilise asendiga riikidel on huvi edaspidigi jälgida, et Venemaa ei nõuaks endale imperiaalseid ja rahvusvahelise õigusega ühitamatuid privileege leebema 'suurvõimu' brändi alt.

Ent ärgem vaadake Trenini raamatut teadusliku projektina, vaid sellena, mis ta ka ilmselt taotluslikult on, st poliitilise raamatuna. Selles osas peame Eestis nägema Trenini-taolises analüütikus meie loomulikku liitlast tänase Vene Föderatsiooni eliidi seas. Jätame hetkel kõrvale küsimuse, kellele jääb suurem au ja kuulsus NSVLi lagundamisel, kas baltlastele või Venemaa enda NSVLi usu kaotanud eliitidele. NSVLi lagunemine oli niivõrd positiivne sündmus, et seda lagundamise au on baltlased kindlasti valmis ka Vene progressiivsete jõududega jagama. Tähtsaim on see, et oleme ühel meelel, et NSVLi lagunemine oli hea ja möödapääsmatu asi.

Selles mõttes on Trenini raamatu peamine tähtsus poliitilist laadi: ta aitab kaasa post-imperiaalse identiteedi leidmisele Vene Föderatsioonis. Eesti saab sellise identiteedi edukaks leidmiseks Venemaale vaid põialt hoida, sest tegemist on meie naabriga. Naaber, kes on endas jõudnud äratundmisele ja lakkab taga otsimast imperiaalset Suurt Ideed, on meie jaoks parem naaber.

Nagu Treningi möönab, kujuneb Ukraina tulevik paljuski lakmuspaberiks nendes küsimustes. Hea, et Lääne ja Ukraina lõimumises on esiplaanile nihkunud majandus (EL), mitte Venemaa jaoks veelgi tundlikum julgeolek (NATO). Kui Trenini propageeritud post-imperiaalne mõtteviis jääb Venemaal peale, siis neelab Vene valitsus võimaliku Ukraina-ELi assotsieerumislepingu alla sama moodi nagu ta 2004.a neelas alla Balti riikide NATOga liikumise.

Mis aga puudutab Eesti-Vene piirilepinguid, siis Trenini tähelepanelik lugemine annab põhilise vastuse Eestis täna paljusid huvitavale küsimusele: miks on Venemaa hakanud näitama üles huvi piirilepingute sõlmimiseks? Miks just nüüd? Eesti-Vene piirilepingutele lisatud säte, mis lahutab piirilepingu kõigist muudest Eesti-Vene juriidilistest küsimustest (ja sellisena laseb Eestil edaspidigi probleemideta väita, et eelkõige Tartu rahulepingu artikkel 2 on jätkuvalt jõus ehk siis teisisõnu: okupatsiooniteema pole päevakorralt maas), on küll väikeseks, aga siiski tuntavaks järeleandmiseks Kremli poolt. Treninit lugedes saab selgeks, et vastus on Kremli laiemas strateegias pärast 2011.a – Venemaa soovib moderniseeruda ja vajab selleks eelkõige ELi abi. Selleks on aga mõttekas kõrvaldada erinevaid takistusi paremate vastastike suhete teelt, millest Eesti-Vene piirilepingud on vaid üks näide.

Me saame hoida pöialt, et Vene elu ja poliitiline mõte areneksid Trenini soovitud kohaselt edasi. Samas peame olema teadlikud sellest, et teema, millest kirjutab Trenin, on juba sajandeid vana ja vaieldud, mistõttu tagasilangemised imperiaalsesse mõtteviisi riigi juhtkonna tasandil on Venemaal jätkuvalt võimalikud. Selles mõttes Trenin ei saa paraku välisilmale pakkuda mingit garantiid, et Venemaast ei saa enam kunagi 'impeeriumit' või et ta ei taha selleks enam uuesti saada. Sellele vaatamata on Trenini esindatud mõttesuuna esilekerkimine Venemaal Eesti seisukohast positiivne märk.

14.10.2013

-
- ⁱ N. Danilevski, *Venemaa ja Euroopa*, Tõlkinud Jaan Isotamm (Ilmamaa Tartu 2013).
- ⁱⁱ D. Trenin, *Post-Imperium. Evraziiskaja istoria* (ROSSPEN Moskva 2012).
- ⁱⁱⁱ Vt varasemast ka näiteks D. Trenin, *The End of Eurasia: Russia on the Border between Geopolitics and Globalization* (Carnegie Endowment for International Peace 2002); *Integratsia i identichnost. Rossia kak 'novyi Zapad'* („Evropa“ Moskva 2006).
- ^{iv} Sellest on huvitavalt kirjutanud meiekandimees krahv Hermann Keyserling (1880-1946) oma filosoofilises reisiraamatus *Das Spektrum Europas* (1928), lk 371-372.
- ^v Intervjuu Dmitri Rogoziniga, Kommersant 20.04.2012, <http://www.kommersant.ru/doc/1919430>
- ^{vi} Vt edasi ka I. Nossova, *Russia's International Legal Claims in Its Adjacent Seas: the Realm of Sea as Extension of Sovereignty*, TÜ õigusteaduskond, doktoritöö, 2013, http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/31198/nossova_irina.pdf.
- ^{vii} <http://www.youtube.com/watch?v=Px-szQi-x5I>